

Милан СТОЈКОСКИ

ФУНКЦИЈАТА НА НАСТАВНИТЕ ЛИВЧИЊА ВО ИНДИВИДУАЛИЗИРАНАТА НАСТАВА ПО ИСТОРИЈА

Актуелноста и значењето на индивидуализацијата на наставата

Уште Џон Лок своевремено истакнувал дека “нема две деца кои би можеле да се воспитуваат со исти методи”. Секое дете претставува свет за себе. Затоа, задача на секој наставник е да ги испита индивидуалните способности на секој ученик, за да може воспитувањето да го насочи во тој правец.

Меѓу учениците од исто одделение, иако се од иста возраст, има разлика во нивниот развојот, а тоа значи дека учениците во една паралелка се од хетероген состав. Разликите се од различна природа поради: интелектуалните способности, предзнаењата, разликите во домашната и општествената средина во која живеат, можностите да ја сватат суштината на поимите, начинот на восприемање на нови содржини, можностите за поврзување на причинско-последичните врски на настаните, трајноста на интресите и сл.

Ваквите разлики во однос на способностите на учениците ја наложуваат потребата да се пристапува со целосно внимание кон индивидуалните особини на учениците и да им се овозможи поефикасно напредување во учењето.

Како резултат на ваквите сознанија се јавиле првите обиди за воведување на индивидуализирана настава во воспитно-образовниот процес. За прв пат таа се воведува во САД од Серч, Бурк и др. Потоа се проширува и применува во Европа, во почетокот со ученици кои имале одредени психофизички проблеми во развојот, а потоа и кај учениците со нормален развојот. За практичната примена и проширувањето на ваквата настава најголема заслуга има швајцарскиот педагог Роберт Дотран.

Во наставната пракса често се сретнуваат термините: индивидуална, индивидуалистичка и индивидуализирана настава. Овие поими во наставната теорија немаат еднакво значење, па, накусо треба да се појаснат.

И н д и в и д у а л н а настава е таков вид настава што наставникот ја организира само со еден ученик. Таква настава имало во првите две класни општества, но поради нејзината неекономичност не е прифатлива за наши услови.

И н д и в и д у а л и с т и ч к а т а настава ги подредува колективните интереси на индивидуалните, затоа и таа настава не е прифатлива за нашите општествени односи.

И н д и в и д у а л и з и р а н а т а настава ги поврзува и усогласува индивидуалните со општествените интереси и создава од ученикот социјализирана личност. Теоретичарите и практичарите се сложуваат дека најголема предност на ваквата настава е во тоа што, секој ученик добива соодветна задача, при тоа се води сметка за неговите индивидуални можности. Оваа настава бара од учениците да се ангажираат во работата спрема своите способности, ги навикнува сами да си ја организираат работата и преку самостојно користење на различни извори да дојдат до потребните информации со што се подобрува ефикасноста и квалитетот од работата.

Современото училиште и индивидуализацијата на наставата

Општествените промени кај нас и пошироко ги условија и промените во наставните предмети од општествената група, меѓу кои и во историјата. Сообразно со реформите во образованието, и во наставата по историја се актуелизираат тероетските сознанија и се обогатуваат. Во наставните програми се истакнуваат целите на историјата како наставен предмет: учениците да стекнуваат основни знаења за битите општествени промени, процеси и настани, културните достигнувања од минатото и сегашноста и да им помогне објективно да ги толкуваат, да им оформи историска свест заснована врз верификувани научни сознанија, објективно стекнување и разбирање на основните фактори за меѓусебна поврзаност на настаните, односно процесите во општеството.

Ваквите промени ја ставија педагошката пракса пред нов предизвик и многу одговорна задача: како да се осовремени наставата, да се подигне на повисоко ниво и да се добијат подобри резултати? Теоријата за тоа ни нуди големи можности за иновации, но понекогаш од низа причини, тешко е да се определиме за некоја од нив. Затоа во одредени училишта се реализираат експериментални програми. За таа цел се осовременуваат програмските содржини, формите на трансвер и наставната технологија, а училиштата постепено го напуштаат традиционалниот начин на работа.

Класичната настава, која е главно вербално-предавначки начин, во која се применуваат монолошко-дијалошката метода и фронталната форма на работа, учениците ги става во пасивна положба и стануваат објекти во наставниот процес, затоа треба да се менува, зашто во ситуација кога се активни, кога сами работат, пручуваат, истражуваат и стекнуваат знаења, наставникот го става во втор план. Тој станува само организатор и консултант на учениците. Напоредно со тоа од

училиштето се бара преку организација на наставната работа да се овозможи побрзото напредување кај учениците.

Индивидуализираната настава во рамките на одделенско-часовниот систем не ги отфрла, ниту колективната настава, ниту другите форми за работа, зошто дидактички не е прифатливо да се настојува целосна индивидуализација. Напротив, таа ги обединува сите други форми, зошто не може да егзистира сама за себе, туку компаративно и во единство со другите форми. Улогата на оваа настава е да се отстранат недостатоците во традиционалната - класичната работа и поттикнување на учениците во нивниот сестран развиток.

Анализата на успехот од учениците и нивните стекнати знаења покажуваат дека тој е низок, дека уште има добар број ученици со слаб успех кои го повторуваат одделението, а тоа е голема загуба за нашето општество. Затоа е потребно да се прифатат иновациите во современата настава. Зашто, во наставата во која доминира работата со големи и хетерогени групи, а наставата се прилагодува и изведува спрема “просечните” ученици, не може адекватно да се планира, следи, усмерува и вреднува работата на поединецот. Тешко се создаваат услови секој поединец да дојде до максимален израз и развој без пречки во своите сили и способности. Потешко се доаѓа до рамномерен развиток на учениците и формирање хомоген колектив.

За разлика од класичната-колективна настава, индивидуализираната настава овозможува побрзо или поспоро напредување на учениците во одделни наставни предмети, а им се дава непосредна помош тогаш кога нив им е најпотребна, се поттикнува самостојноста, самоиницијативата во процесот на учењето, доминира креативното учење.

Во класичната настава која доминира во нашите училишта, учениците со надпросечни способности се значително оштетени. Од нив не се бара колку можат да научат и дадат, туку нивните активности често се сведуваат на повторување на она што веќе го знаат (за потребите на целата паралелка). Се сведува на пасивно слушање активностите на другите ученици или нивната пасивност се изразува во различни видови на недисциплина. Често се случува дури и да се сузбива индивидуалната активност и иницијативата на таквите ученици, кои самостојно работат, под изговор дека ќе се поремети заедничкиот тек на воспитната работа во паралелката. Исто така трпат и подпросечните ученици, зошто не можат да го следат ниту темпото, ниту обемот на содржините со другите ученици.

Поголемиот дел од содржините на наставата по историја даваат можност за примена на разновидни форми на работа со учениците на часовите и домашните задачи, кои треба да допринесат за самостојно стекнување и примена на знаењата во зависност од индивидуалните

способности на секој ученик. Затоа, пред наставниците се поставува задачата, во зависност од можностите на секој ученик, индивидуализирано да приоѓа кон изборот на задачите, зошто услов за нивната реализација е обезбедување активно учество од учениците, а за тоа, покрај другите, погодна форма за работа е индивидуализираната настава.

Индивидуализираната настава повеќе одговара на потребите и можностите на учениците, па, може да се карактеризира како похумана форма на работа поради следните причини:

- реалните цели и задачи се одредени за секој ученик поединечно;
- можноста секој ученик да работи со сопствено темпо;
- усвојување нови знаења според можностите на секој ученик;
- добивање непосредни одговори на поставени прашања од секој ученик;
- давање посебна помош кога се појавуваат тешкотии на секој ученик;
- можности подобро и потполно да ја сватат суштината на наставната единица и предметот во целина што го изучуваат учениците.

Намената на ставните ливчиња

Наставните ливчиња, без кои не може да се примени индивидуализирана настава, се дидактички материјал на кои се дадени задачите за самостојна работа на учениците. Нивната намена и функција е повеќекратна:

- а) Наставните ливчиња може да бидат наменети за ученици:
 - со различен успех во паралелката;
 - со одредени пропусти и недостатоци во знаењата;
 - за самообразование (самостојно учење).
- б) наставните ливчиња може да се користат на сите типови часови:
 - при обработка ново наставно градиво (во сите фази);
 - утврдување учено наставно градиво;
 - дополнителна настава;
 - домашна работа;
 - самостојно повторување на учено градиво;
- в) Прашањата во ливчињата може да бидат наменети:
 - за учење целосно ново наставно градиво;
 - за проширување и дополнување на знаењата;
 - за учење на историски поими;
 - за учење години на поважни настани;
 - за учење биографии на поважни личности и
 - повторување, утврдување и систематизација на учено наставно градиво;

За изготвувањето на наставните ливчиња: по форма, видот, поставување на задачите (прашањата), одговорите, начинот на користење и сл.

на наставниците им се познати од семинарот одржан во август 1996 година. Затоа овде не се задржуваме на тие прашања. Улогата на наставникот е да ги упатува, води и им помага на учениците да напредуваат според своите можности.

Примена на наставните ливчиња

а) Наставните ливчиња може да се применат во чиста паралелка при обработка ново наставно градиво од една наставна единица, но најдобри резултати ќе се постигнат ако се обработи целосно една наставна тема. Пр.: Старата Македонска држава во V одделение со 6 наставни единици или Балканот меѓу двете светски војни во VIII одделение со 4 наставни единици. Ако, пак, темата содржи повеќе наставни единици, како што е темата: Македонија во XIX и почетокот на XX век во VII одделение, тогаш, може да се земе една целина од таа тема, на пр.: Илинденскиот период со 5 наставни единици и да се обработи со примена на индивидуализирана настава.

Наставните ливчиња може да ги користиме во сите фази на часот и во воведниот дел со цел да добиеме одговори на заедничките прашања кои се во врска со новото наставно градиво, и во главниот дел при обработката на новата содржина, и во завршниот дел при систематизацијата. На тој начин сите ученици се ставаат во активна положба, самостојно да ги проверат или применат стекнатите знаења.

Примената на наставните ливчиња на часовите во редовната настава при обработка на нова наставна содржина е отежнато во организациона смисла, зошто учениците во почетокот уште не се навикнати и не се оспособени за ваков начин на работа, но со почестата примена тие стекнуваат навика, тешкотиите се надминуваат и примената станува прифатлива.

б) наставните ливчиња особено корисно може да се применат за учење ново наставно градиво во комбинирани паралелки во предметна настава, какви што се воведоа во некои наши училишта. Наставникот наоѓајќи се во ситуација да изведува настава во две одделенија во комбинирани паралелка, со ограничено времетраење на часот, се чини најпогодна форма за работа е со помош на наставните ливчиња, односно да примени индивидуализирана настава (или програмирана настава). Во вакви случаи, додека наставникот работи со едно одделение со примена на фронтална или друга форма учениците од другото одделение со помош на наставните ливчиња за индивидуализирана настава (или програмирана настава), индивидуални учат и се проверуваат, а наставникот само ги контролира, им помага и на крајот го систематизираат градивото со примена на фронтална форма на работа. Така времето рационално ќе биде искористено, сите ученици во комбинираната паралелка ќе бидат

активно ангажирани а вкупните резултати ќе бидат подобри на општо задоволство на учениците, на наставникот, и на сите заинтересирани фактори.

в) Наставните ливчиња може да се применат за учење на одделни сегменти од наставното градиво, историски поими, години и на поважни историски настани, биографии, на одделни значајни личности. За таа намена наставникот изготвува посебни ливчиња.

г) наставните ливчиња може да се користат за самостојно учење (самоучење). Наставникот изготвува наставни ливчиња за одредени содржини, а учениците самостојно ги учат и преку прашањата во ливчињата се проверуваат колку и како го научиле наставното градиво. Самоучењето особено може да се примени кај учениците од поголема возраст.

д) наставните ливчиња може корисно да се применат при утврдување на учено наставно градиво на часовите планирани за таа намена. Прашањата за учениците треба добро да се осмислат така што со својата тежина и барања да одговараат на индивидуалните способности, како на послабите, така и на подобрите ученици. Со оглед на тоа што можностите на учениците се различни и потребното време за одговори на прашањата е различно тоа е потребно да се обезбедат и дополнителни прашања со што времето рационално би се користело од сите ученици. При утврдувањето наставникот може со една група ученици да работи со примена на фронтална форма (просечните ученици), а со две други групи (подпросечните и надпросечните) да работат со наставни ливчиња, самостојно, а наставникот само ги контролира и им помага.

Наставните ливчиња со задачи од различни тежински нивоа, кои во голема мера ги задоволуваат индивидуалните способности на поединците, допринесуваат за надминување на слабостите од фронталната форма на работа.

ѓ) наставните ливчиња може корисно да се применат и за: дополнување, проширување и вежбање на знаењата кај учениците. Во праксата, кога наставникот им дава на учениците да дополнат, прошират или повторат одредено учено наставно градиво, или, ако ученикот сам сака да повтори, при класично изведување на наставата, обично учениците не можејќи да извршат селекција што знаат, а што заборавиле, го повторуваат целосно наставното градиво и тоа, покрај другото, им одзема доста време. Во врска со тоа се поставуваат две прашања:

Како најбрзо и најлесно да се повтори ученото градиво?

Како да се направи потребно повторување, а при тоа да не се повторува непотребното?

Во тоа може многу корисно и рационално да им помогнат на учениците за самоконтрола, односно проверка на сопствените знаења,

изготвените наставни ливчиња поместени во картотека. Доколку ученикот сака најбрзо и најлесно да го повтори ученото наставно градиво и низ повторувањето да се провери во каков обем и квалитет го совладал, а по потреба да ги дополни и прошири своите знаења, тогаш, одговара според прашањата во наставните ливчиња. Со одговорите почнува од најлесните прашања (од I-ва група), а завршува со прашањата кои бараат најсложени одговори (Од III-та група) или дополнителните прашања кои се наменети за ученици со посебни склоности кон предметот историја. Со тоа ученикот најбрзо и најлесно ќе го повтори ученото наставно градиво, но истовремено самиот ќе добие сознанија како го совладал материјалот, колку и за каква оценка.

При одговорите на поставените прашања или самопроверувањето многу е важно ученикот да ги дава со сопствени зборови, зошто “само она што можеме сами да го изразиме вистински сме го разбрале”, според Мира Гауш.

е) Наставните ливчиња може мошне корисно да се применат при реализација на дополнителна настава со учениците кои заостануваат во учењето. Најголемиот број наставници дополнителната настава ја организираат и ја реализираат преку фронтална форма на работа. Тоа апсолутно не им одговара на сите ученици, зашто сите ученици кои заостануваат немаат исти пропусти и празнини. Едни заостануваат во еден дел од наставното градиво, на една наставна единица, целина или тема, а други ученици во други содржини. Затоа, кај одреден број ученици нема интерес за посетување на дополнителната настава. Тие не сакаат да слушаат за она што веќе го знаат, туку само за оние пропусти и празнини што ги имаат. Токму затоа наставните ливчиња се нложуваат како најпогодни и за овој вид настава. Но, пред нивната примена, наставникот треба да испита кој ученик какви пропусти има. Само после така добиените сознанија за секој ученик може да ги примени најадекватно со прашања од она наставно градиво од кое ученикот има пропусти.

Заради почитување на индивидуалниот интегритет на секој ученик, треба во најголема мера да се почитува доброволно изразената желба, во која група ќе биде определен секој ученик. Само така ќе биде постигната целта. Во спротивно целта тешко ќе се реализира, тешко ќе се отстранат недостатоците кај учениците, тешко ќе се пополнат празнините и тешко тие ученици ќе им се приклучат на другите (подобрите) во натамошната работа. Тие ученици “вечно” ќе бидат “слаби” по историја.

ж) Наставните ливчиња може корисно да се применат и за домашни задачи на учениците. Домашната работа претставува продолжение на работата од часот. Поради тоа на неа треба да се гледа како на продолжување на наставата во домашни услови. Не треба да изгубиме од вид дека со домашната задача учениците се вежбаат во различни мис-

ловни операции, како што се: воочување на битното што води кон одговор на поставеното прашање, споредба на настаните и доведување на единство на причинско-последичните врски. Ако при задавањето домашни задачи се користи индивидуализацијата, тогаш тоа влијае не само учениците да стекнат по продлабочени знаења и тие да станат нивна трајна сопственост, туку многу повеќе и подобро да ги развиваат своите способности, особено ако се прилагодат прашањата токму според степенот на можностите и знаењата што ги имаат учениците.

За домашна задача на најдобрите ученици ќе им дадеме најсложени задачи, прашања кои бараат најопширни најкомплетни одговори. На најслабите ученици им се даваат прашања кои бараат наједноставни одговори. За учениците кои се наоѓаат меѓу двете категории, им се даваат одмерени прашања по својата тежина и бараат одмерени одговори. Ваквите барања влијаат да се зголеми активноста и самостојноста на учениците, сè повеќе да се развива творечкиот однос кон наставното градиво што го изучуваат, а се оневозможуваат формализмот и шаблонизмот кои ја сведуваат наставата по историја на најниско ниво.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анатоли Дамјановски: “Индивидуализација на наставата”, Просветно дело, Скопје, 1993.
2. Мира Гауш: “Рационална метода учења помоќу студијске кутије, Загреб.
3. Сп. “Настава и воспитање”, Београд, 1972/4, материјал од симпозиум.
4. Слободан Теодосиќ: “Индивидуализација на наставата како средство за решавање на крупни наставни проблеми”, сп. Просветно дело, Скопје, 1971/7-8.
5. Настиќ Р.: “Наставни листићи у настави енглеског језика”, сп. Педагошка стварност, Нови Сад, 1969/3.
6. Шуица Ј.: “Наставни листићи развијају самосталност ученика”, сп. Искуство”, Сарајево, 1975/1-2.
7. Светозар Наумовски: “Методски прирачник за настава по историја”, Скопје, 1991.
8. Д-р Љубомир Крнета, Милена Потконјак и д-р Никола Потконјак: “Педагогија”, Београд, 1962.
9. Густав Шилек: “Дидактика”, Београд, 1967.